

Terrorisme en de media

Els Volders

SAMENVATTING

Dit artikel belicht kritisch de controversiële relatie tussen mediaberichtgeving en het succes van terrorisme. Volgens de meeste onderzoekers zijn de media louter instrumenten die door terroristen worden gebruikt om een zogenaamde 'theater van terreur' te creëren, of door autoriteiten om een wraakzuchtig klimaat te scheppen. Maar indien rekening wordt gehouden met andere factoren zoals de invloed van het publiek en de slachtoffers, of de onwetendheid van sommige journalisten met betrekking tot dit onderwerp, lijkt er geen universele harmonie te bestaan tussen media, terroristen en/of autoriteiten.

Sleutelwoorden: terrorisme, mediaberichtgeving, politiek, slachtoffers, publiek

Terreur en terrorisme bestaan al eeuwenlang. Aan het einde van de negentiende eeuw deed echter het moderne terrorisme haar intrede. Terrorisme kreeg vanaf toen een meer *symbolisch* karakter. Terroristische acties weerspiegelen de idealen en de macht van een kleine groep die, naar eigen zeggen, een ruimere populatie vertegenwoordigt. Door middel van aanslagen wil ze de massa bewust maken en tot actie aanzetten, om zo samen bepaalde idealen te verwezenlijken. Al heel snel werd hierbij het belang van *geslaagde communicatie*, van contact met die massa, erkend. Bij terrorisme is de militaire component alleen immers niet voldoende. Hij moet noodzakelijkerwijze gepaard gaan met een verbale strategie. Het gebruik en de manipulatie van de taal kunnen een belangrijke troef vormen in de handen van de terroristen. Hun boodschap is zowel bestemd voor *outsiders* (publiek en overheid) als voor *insiders* (de eigen achterban, eventuele sponsors en andere terroristen). Het is voor iedereen wel duidelijk dat de media een grote rol kunnen spelen bij het verspreiden van die boodschap. Vorig jaar nog ontstond er in de Verenigde Staten grote beroering, nadat de Amerikaanse kranten waren gezwicht voor de chantage van de zogenaamde *Unabomber*. De terrorist beloofde te stoppen met zijn aanslagen, waarbij sinds 1978 3 doden en 27 gewonden vielen, in ruil voor de publicatie van zijn manifest. Meteen werd het debat over de verantwoordelijkheid van de media voor de verspreiding van het terrorisme, nieuw leven ingeblazen. De vraag naar de relatie tussen de media en het terrorisme is geen recent probleem. Reeds decennialang praten onderzoekers als het ware langs elkaar heen, en daarbij

verliezen ze niet zelden de realiteit uit het oog. Allemaal beschikken ze over empirische data die hun gelijk moeten bewijzen. Het bestaan van zoveel tegenstrijdige gegevens wijst er echter alleen maar op dat men deze problematiek niet kan reduceren tot een eenvoudige causale relatie.

■ WAT IS TERRORISME?

Het uitgangspunt van elk ernstig onderzoek is eerst en vooral een definitie van het fenomeen terrorisme. Het belang hiervan kan niet genoeg benadrukt worden. Er is immers geen enkele groep bekend die er vrijwillig voor heeft gekozen zichzelf terroristisch te noemen. Het is een label dat aan een groep wordt gegeven, eerder dan zelf opgeëist. Tijdens de jaren tachtig waren er meer dan honderd definities van het fenomeen in omloop. Verschillende definities leiden tot verschillende statistieken. Zo hebben sommige auteurs het over een opvallende daling van het aantal aanslagen, terwijl anderen een spectaculaire toename vaststellen. Afhankelijk van de definitie waarvan men vertrekt, krijgt men een totaal ander beeld van de impact en de frequentie van het terrorisme. Vaak wordt er geen rekening gehouden met het wijde spectrum van actoren, achtergronden, motiveringen en contexten. De aandacht wordt meestal eenzijdig gericht op individuen die strijden tegen een staat of een systeem. Het gaat dan om *nationalistische* groeperingen zoals het IRA (*Irish Republican Army*) of de ETA (*Euzkadi Ta Askatasuna/ Baskenland en Vrijheid*), of om links- of rechts-georiënteerde *revolutionaire* bewegingen. Een term die niet vaak wordt gebruikt, is *staatsterrorisme* of repressief terrorisme. Nochtans is dit de oudste en de meest voorkomende vorm van terrorisme. Het gaat om geweld uitgevoerd door een staat, of door groepen die worden gesponsord door een staat. Dat kan gaan van het inhuren van terroristen of het zelf opleiden van niet-officiële agenten, tot het verlenen van logistieke of financiële steun. Niet alleen landen zoals Libië, Noord-Korea of Argentinië hebben zich hier aan schuldig gemaakt. Ook de Verenigde Staten zouden herhaaldelijk terrorisme hebben aangemoedigd en gesponsord, om bestaande regimes in Derde Wereldlanden te ondersteunen of omver te werpen (Chomsky & Herman, 1979). In Spanje kwam recent de GAL (*Grupos Antiterroristas para la Liberación*) affaire aan het licht. De rechtse terreurgroep vermoordde ETA-leden en hun families, en dit met medeweten van de Spaanse overheid. Algemeen kan men stellen dat terrorisme wordt gekenmerkt door vier specifieke karakteristieken.

1. De aanwezigheid van een derde partij: het geweld van de agressor tegen het slachtoffer is meestal slechts instrumenteel voor het bereiken van een doelstelling, die buiten de eigenlijke actie ligt. Bij dit alles is de psychologische impact op een zo groot mogelijk publiek van cruciaal belang.
2. Het geweld wordt veelal gebruikt omwille van politieke redenen.

3. Het politieke gebruik van geweld dient om angst te veroorzaken. Deze psychologische impact van terrorisme wordt terreur genoemd.
4. Het verrassingseffect: het onverwachte geeft de terroristen het voordeel dat ze zelf de plaats en het tijdstip bepalen.

Daarbij is nog niets gezegd over het waarom van het terrorisme. Is het de expressie van een politieke strategie waarbij terrorisme wordt gekozen uit een reeks alternatieven op basis van een kosten/batenanalyse? Of is terrorisme een produkt van psychologische factoren, uitgevoerd door individuen met specifieke persoonlijkheidskenmerken? Behalve van een objectieve definitie moet elke ernstige studie van de mediaberichtgeving over terrorisme ook vertrekken van de wisselwerking tussen verschillende actoren. De belangrijkste zijn de terroristen, de media en de overheid. Maar ook het publiek en de slachtoffers en hun families laten hun invloed op de berichtgeving gelden. Dit laatste aspect wordt door heel wat onderzoekers genegeerd, terwijl het onduidelijk is op welke criteria hun definitie van terrorisme is gebaseerd. Het terminologieprobleem is niet enkel aanwezig bij wetenschappers, maar ook bij de media en het publiek. Terrorisme is een fenomeen waar de meesten van ons nooit rechtstreeks mee zullen worden geconfronteerd. Het publiek neemt dan ook meestal de definitie van de media over. Het is echter niet steeds duidelijk op basis van welke criteria de media bepalen of iemand een gewone misdadiger, een vrijheidsstrijder of een terrorist is. Bovendien blijkt dat die definities niet statisch zijn, maar telkens opnieuw worden aangepast aan een veranderde context. Een duidelijk voorbeeld is de houding van de media ten opzichte van PLO-leider *Yasser Arafat*. Voor zijn charmeoffensief, dat eind jaren tachtig werd ingezet, werd hij algemeen bestempeld als een terrorist. De PLO (*Palestine Liberation Organization*) is immers verantwoordelijk voor verschillende aanslagen, voornamelijk vliegtuigkapingen, waarbij vele burgerdoden vielen. Later werd Arafat plots afgeschilderd als 'de president in ballingschap van de republiek Palestina'. Na deze ommezwaai in de mediaberichtgeving, volgde een ommezwaai in de publieke opinie. Vooral sinds de jaren zeventig is de bezorgdheid over de rol van de massamedia bij de verspreiding van het terrorisme toegenomen. Doorheen de jaren werden verschillende theorieën gelanceerd, waarvan de twee belangrijkste hieronder worden verduidelijkt.

■ DE MEDIA GEGIJZELD DOOR HET INTERNATIONALE TERRORISME

De meest dominante denkrichting wordt gevormd door de aanhangers van de zogenaamde 'Contagion'-hypothese. Zij beschouwen de media als instrumenten in de handen van de terroristen, die:

1. de terroristen toegang verschaffen tot een publiek,
2. hen een zekere legitimiteit verlenen,
3. strategische en tactische informatie verschaffen aan andere terroristen.

Het mediageoriënteerde terrorisme huldigt als principe 'Violence in the medium is the message' (Tan, 1989:196). Aan het begin van de jaren zeventig kon het publiek voor het eerst thuis vanuit de luie zetel het hele spektakel live, via de televisie, volgen. Terroristen zijn mediaexperten die elke aanslag optimaal plannen, om te zorgen voor een maximale reactie bij het publiek. Ze proberen de toeschouwers te fascineren met sensationele acties:

Terror and terrorism aim to frighten and, by frightening to dominate and to control. Terrorists play to and for an audience. Grievance claims, self-display, theater and propaganda become united in a spectacular performance. Terrorists are engaged in public relations and advertising: they are in show business. (Hacker, 1980:143)

Terrorisme wordt zo als het ware een *theater van terreur*, met de terroristen als regisseurs van het spektakel. De media zouden hierbij fungeren als woordvoerders van de terroristen, als overbrengers van hun boodschap, als instrument waardoor het terrorisme bekend raakt bij een wereldpubliek. Mediabelangstelling voor terrorisme zorgt voor een blijvende interesse van het publiek, waardoor de effectiviteit van de boodschap wordt verhoogd. Als gevolg van de mediaberichtgeving zou terrorisme zijn omgevormd tot prime time entertainment. De terroristen zijn de superentertainers van onze tijd geworden. De verantwoordelijkheid voor het succes van het terrorisme wordt in de eerste plaats bij de media gelegd. Terroristen zijn tot alles bereid en ze gaan ook steeds verder om te kunnen blijven rekenen op de aandacht van de media.

Volgens de aanhangers van de 'Contagion'-hypothese bestaat er geen twijfel over dat de verspreiding van het terrorisme een produkt is van de invloed van de massamedia. Ze pleiten dan ook voor normen die beperkingen opleggen aan het optreden van de media in crisissituaties. Volgens Weimann (1989) kan men op voorhand bepalen over welke terroristische acties de media zullen berichten, en hoe intensief dat zal gebeuren. Zo blijkt uit zijn onderzoek dat een gijzeling meer aandacht krijgt dan eender welke andere terroristische actie, dat de intensiviteit van de berichtgeving toeneemt met het aantal doden en gewonden, dat er meer media-aandacht is als de aanslag wordt opgeëist en als de slachtoffers gewone mensen zijn in plaats van militairen en diplomaten die nu eenmaal een groter risico lopen. Volgens hem heeft mediaberichtgeving op lange termijn een significant positief effect op het opnieuw voorkomen van terrorisme. Zeven maanden na een piek in de mediaberichtgeving over terrorisme, zou er sprake zijn van een toename van het aantal aanslagen. Hoewel Weimann er geen verklaring voor heeft, blijkt dit interval van zeven maanden consistent te zijn voor alle media.

Wat de partijdigheid van de media betreft, wordt vaak verwezen naar de houding van de Italiaanse media ten opzichte van de Rode Brigades in de jaren zeventig. Aanvankelijk namen de Italiaanse journalisten geen stelling in tegen de terroristen, die beschouwd werden als 'proletarische Robin Hoods'. Er was een zeker begrip voor hun acties. Bovendien werden ze voorgesteld als machtige wezens die de bestaande machthebbers konden uitdagen door toe te slaan waar en wanneer ze wilden. Op die manier zouden de Italiaanse media hebben bijgedragen tot de expansie van de groep. Naarmate het bloedvergieten toenam, brokkelde het machtige beeld van de Rode Brigadiers beetje bij beetje af (Paletz, 1992). Daarbij zijn er ook voldoende voorbeelden van terroristen die echte *press relations*-technieken gebruiken. Het kan gaan om persconferenties, video-postcards (video-opnamen van gijzelaars) of om herkenbare communiqués. Grote organisaties beschikken bovendien over eigen media, die voornamelijk bestemd zijn voor groepsleden en andere aanhangers. De krant *An Phoblacht* geeft tekst en uitleg bij IRA-acties. De wekelijkse oplage bedroeg enkele jaren geleden zo'n 12.000 exemplaren, maar de krant werd naar schatting door 30.000 mensen gelezen. De PLO-krant is de *Falastin Al-Thawra*. Hun radiostation, *The Voice of Palestine*, zendt uit vanuit Egypte. Beide organisaties hebben ook persbureaus in verschillende wereldsteden.

■ DE MEDIA ALS BONDGENOTEN VAN DE OVERHEID

Doorheen de jaren werd er scherpe kritiek geleverd op de 'Contagion'-hypothese, en op de methoden die worden aangewend om de juistheid ervan te bewijzen. Tegenstanders stellen dat het louter gaat om veronderstellingen die niet worden onderbouwd door enig ernstig empirisch onderzoek. Het gebrek aan wetenschappelijk veralgemeenbare bewijzen zou er bovendien voor zorgen dat de media blijven blootstaan aan aanvallen van officiële instanties. Diverse auteurs wijzen er op dat het gevaar van de 'Contagion'-hypothese vooral schuilt in het feit dat vele overheden ze gebruikt hebben om hun optreden ten opzichte van de media te verrechtvaardigen. Overheden maken in de eerste plaats gebruik van het terminologieprobleem om hun visie op de feiten op te dringen. Clutterbuck, een Brits veiligheidsadviseur, stelt dat:

the television camera is like a weapon lying in the street. Either side can pick it up and use it. If governments use it in this way - encouraging their officials, policemen and soldiers to help the mediamen and to answer their questions - it is far more effective than any kind of censorship or government control. (Clutterbuck, 1975:14)

Zo zou het woordgebruik van regeringsleiders vaak erg geladen en gericht op sensatie zijn. President Reagan omschreef terrorisme in officiële verklaringen herhaaldelijk als 'a contagious disease that will inevitably spread if it goes untreated

of as an attack on all of us, on our way of life, and on the values we hold dear, opposing everything we stand for'. Door dergelijk woordgebruik wordt een hele natie opgezweept en gemobiliseerd in de strijd tegen het terrorisme. De media worden beschouwd als belangrijke propagandainstrumenten van de overheid. Een belangrijk deel van de mediaberichtgeving over terrorisme heeft te maken met de slachtoffers, vooral wanneer het gaat om gewone mensen (de zogenaamde 'little people'). Door het herleiden van een terroristisch incident tot een verhaal over slachtoffers en hun families wordt de complexiteit ervan sterk gereduceerd. Vooral thema's als de opoffering van de slachtoffers aan het moorddadige en zinloze geweld herleiden terrorisme tot een mythische strijd tussen goed en kwaad. De slachtoffers staan daarbij symbool voor een natie, een systeem of een institutie. Hierdoor ontstaat er een intense identificatie van het publiek met de slachtoffers. 'Het had ik zelf kunnen zijn' is de reactie bij het publiek. Dit wordt nog versterkt door verklaringen van de autoriteiten die de slachtoffers vaak voorstellen als nationale helden. Hun begrafenis groeit vaak uit tot een nationaal gebeuren, rechtstreeks uitgezonden op televisie, waarbij de nationale vlag op de lijkstaf rust en allerhande hoogwaardigheidsbekleders publieke lofreden afsteken en oproepen tot wraak. Politici grijpen de *mythe van de held* vaak aan om een krachtig klimaat van vergelding te creëren. Dit was onder andere het geval na de moord op de Amerikaan Leon Klinghoffer aan boord van het cruiseschip de Achille Lauro, tijdens het bewind van president Reagan. De aanhangers van de 'Contagion'-hypothese wordt verweten dat ze vertrekken van het uitgangspunt dat de westerse democratieën zwakke, kwetsbare staten zijn die moeten worden beschermd. Ze houden geen rekening met het feit dat heel wat van die staten hun repressieve apparaat aanzienlijk hebben versterkt. Dit omvat ook strategieën van de staat ten opzichte van de media. Die zouden worden gebruikt om de terroristen te delegitimeren, de sociale orde te bevestigen en om het overheidsoptreden te rechtvaardigen. Er zijn voldoende voorbeelden van overheidsmaatregelen die verder gaan dan nodig in de strijd tegen de terreur. Dit is niet enkel het geval in totalitaire staten zoals vaak wordt beweerd, maar evenzeer in liberaal-democratische regimes. In verschillende landen werd de anti-terreurwetgeving *tegen* de media gebruikt. Dit was zeer duidelijk het geval in Groot-Brittannië met de *Prevention of Terrorism Act* (PTA). Het gaat om Artikel 11, dat personen strafbaar stelt voor 'the withholding of information likely to lead to the apprehension of a terrorist'. Eerste Minister Thatcher gebruikte de wet herhaaldelijk als dreigmiddel om de Britse media te intimideren, dit alles 'to starve the terrorists of the oxygen of publicity on which they depend'. In het Britse parlement werd verklaard dat inzake het conflict in Ulster niet dezelfde aandacht mocht worden besteed aan het IRA als aan de Britse overheid. Vooral op de omroepen werd er een enorme druk uitgeoefend om te komen tot een 'verantwoorde' berichtgeving. De BBC en de IBA werden verondersteld de waarden en de doeleinden van de samenleving die ze dienden, hoog te houden. In de

praktijk kwam dit neer op het opgeven van de journalistieke waarden van neutraliteit, onpartijdigheid, objectiviteit en evenwicht. Volgens Schlesinger is er sprake van

repeated efforts to control broadcast news and current affairs coverage without stepping over that fatefully delegitimizing line of overt censorship. It is a struggle that has been waged patiently with skill, despite an orchestrated series of apparently intemperate rows. (Schlesinger, 1992:39)

De omroepen hebben herhaaldelijk de interne controle en zelfcensuur versterkt in een poging om politieke inmenging te vermijden. Tot begin jaren negentig waren er slechts vier interviews met IRA-leden, telkens met een politieke rel tot gevolg. De openbare aanklager, Sir Michael Havers, dreigde er zelfs mee de media te zullen aanklagen voor het verspreiden van terroristische propaganda. In 1985 mocht de documentaire 'In the edge of the Union', met daarin een interview met een van de IRA-leiders Martin McGuinness, pas worden uitgezonden nadat er 19 extra seconden waren aan toegevoegd. Het ging om bloedige archiefbeelden van slachtoffers van een IRA-aanslag. Van een objectieve reportage was dus geen sprake meer. Tot 1994 werden de weinige interviews met IRA-, Sinn Féin- of UDA-leden bovendien ondertiteld of gedubd. Nadat de UDA (*Ulster Defense Association*) in 1992 buiten de wet werd gesteld, was Sinn Féin, (de politieke vleugel van het IRA, de naam staat voor 'Wij zelf') de enige *wettelijke* organisatie waarop het verbod van toepassing was. De stemmen van de acteurs gaven echter zelden de aarzelingen en emoties van de personen in kwestie weer. De Britse media zijn nooit daadwerkelijk voor de rechtbank gedaagd, zodat de wettelijke haalbaarheid van de dreigementen nooit duidelijk werd bewezen. Het resultaat was echter een eendimensionele en onevenwichtige berichtgeving, die het conflict in Ulster herleidde tot een strijd tussen het goede en het kwade.

Een ander voorbeeld is *Spanje*, waar journalisten in 1975 verbeterd strijd leverden tegen een nieuwe anti-terreurwet. De wet stelde alle open of verhulde steun aan communistische, separatistische of anarchistische bewegingen strafbaar, en verbood alle kritiek op de rechtbanken die zaken tegen terroristen behandelden. Omdat de term 'open of verhulde steun' niet nader werd omschreven, bevonden de Spaanse journalisten zich in een uiterst moeilijke positie. Het was onduidelijk wat ze nog konden schrijven of zeggen, zonder het gevaar te lopen op ontslag of arrestatie. Daags na het verschijnen van de wet werden vijf weekbladen in beslag genomen.

In West-Duitsland was er ten tijde van de ontvoering van Hans-Martin Schleyer door de R.A.F. (*Rote Armee Fraktion*) sprake van een nieuwsembargo. De West-Duitse overheid oefende op een bijzonder effectieve manier controle uit over de mediaberichtgeving door het van bovenuit, op een gecentraliseerde manier, verspreiden van de informatie. Het merendeel van de bijna 140 communiqués die door de R.A.F. naar de media werden gestuurd, werden nooit gepubliceerd. Ter-

wijl de terroristen het gebruik van de media werd ontzegd, maakte de overheid er wel uitgebreid gebruik van. Uit een publieksonderzoek dat destijds werd verricht, bleek dat een grote meerderheid van de Westduitse bevolking bereid was om liberale rechten en vrijheden op te offeren en een versterkte invloed van de staat te aanvaarden, om het terrorisme effectiever te bestrijden.

Politici zouden zich in sommige gevallen manifesteren als echte mediasterren die al snel beseffen hoe ze de media moeten gebruiken. Op die manier zouden ze er in slagen hun politieke agenda door te drukken en het officiële perspectief te legitimeren. Officiële instanties zijn vooral in crisissituaties belangrijke bronnen voor de media. Gezagsdragers zijn zich hier terdege van bewust. Ze oefenen een aanzienlijke invloed uit over wat, hoe en wanneer wordt bericht. Dit wordt nog versterkt door de al dan niet vrijwillige zelfcensuur en interne controle van de media. Bovendien zijn vele journalisten onvoldoende op de hoogte van het fenomeen terrorisme. Ze stellen zich tevreden met de officiële verklaringen zonder zelf op zoek te gaan naar de achterliggende oorzaken en de historische context. In tegenstelling tot de 'Contagion'-hypothese wordt hier dus gesteld dat de terroristen wel media-aandacht krijgen, maar dat de mediaberichtgeving terrorisme delegitimeert. De berichtgeving zou angst, woede, ongerustheid over toekomstige aanslagen en een vraag om vergelding veroorzaken bij het publiek, maar zeker geen begrip voor de motieven van de terroristen.

■ BESTAAN ER DAN GEEN ONAFHANKELIJKE MEDIA ?

De twee bovenvermelde denkrichtingen hebben, ondanks hun tegengestelde conclusies, toch twee dingen met elkaar gemeen. De *instrumentalisatie van de media* staat bij beide centraal. De media worden gebruikt als instrumenten hetzij door de terroristen, hetzij door de overheid. De journalistieke onafhankelijkheid lijkt onbestaande. Bovendien is er totaal geen sprake van enige inbreng van het *publiek*, dat schijnbaar alles slikt wat hem wordt voorgeschoteld en dan nog precies reageert zoals van hem verwacht wordt. Voor geen van beide standpunten bestaan er echter harde empirische bewijzen. Men haalt voorbeelden aan van *bepaalde* terroristische acties of van het overheidsoptreden in *bepaalde* landen, maar echt sluitend is de bewijsvoering niet. De media zouden echte communicatie tussen de terroristen en/of de overheid, en het publiek tot stand brengen. Hierdoor zouden de media in grote mate verantwoordelijk zijn voor de terreur, oftewel de psychologische impact van het terrorisme. Maar net zoals er verschillende soorten terrorisme en staatsvormen zijn, bestaan er ook verschillende publieken. Van elke groepering zijn er aanhangers (insiders) versus toeschouwers en vijanden (outsiders).

In het algemeen kan men stellen dat het grote publiek, de toeschouwers, al even verdeeld is over de kwestie als de wetenschappers. Het effect van de mediaberichtgeving op het publiek blijft tot op heden onduidelijk. Het feit dat het publiek op de

hoogte is van het bestaan van een groep, betekent niet dat het publiek ook de politieke motiveringen van die groep kent, laat staan dat ze die zou ondersteunen. Tevens zijn er vragen bij de maatregelen die kunnen worden genomen om te zorgen voor een 'meer verantwoorde' berichtgeving. Hoever de overheid kan gaan is afhankelijk van land tot land, en van periode tot periode. Het opstellen van een universele code die voor de verslaggeving over alle terroristische acties zou gelden, is bijzonder moeilijk. Er wordt wel eens uit het oog verloren dat er zowel voor- als nadelen zijn aan de mediaberichtgeving.

Voordelen zijn bijvoorbeeld het feit dat de ordediensten via de media kunnen beschikken over heel wat strategische informatie, dat ze het publiek kunnen mobiliseren tot het naleven van bepaalde veiligheidsvoorschriften en tot hulp bij het opsporen van de verdachten. Daarbij komt nog het feit dat de mediaberichtgeving de interne discussies in de groep kan aanwakkeren.

Nadelen zijn onder meer het vrijgeven van informatie die het leven van gijzelaars in gevaar kan brengen, het bemoeilijken van een efficiënt optreden van de ordediensten door de toeloop van kijklustigen of het bezet houden van telefoonlijnen, het risico op oververzadiging bij het publiek, en de enorme druk op de politici om onmiddellijk te reageren. Daarbij stelt zich de vraag *wie* die richtlijnen voor mediaberichtgeving over terrorisme dan zou kunnen formuleren. Media noch overheid zijn neutraal in deze kwestie. Bovendien bestaat er, zoals eerder al werd aangehaald, een wisselwerking tussen de media, de overheid, de terroristen, het publiek en de slachtoffers. Het belang van deze laatste twee mag zeker niet over het hoofd worden gezien.

Een belangrijk gedeelte van de mediaberichtgeving heeft te maken met de *slachtoffers*. Door het leggen van de nadruk op de slachtoffers en hun families ontstaat er een narratieve structuur. Het fenomeen wordt meer concreet doordat de mediagebruikers zich identificeren met het nieuwsbericht. Soms gaat het om een echte invasie, die resulteert in een schending van de privacy. De slachtoffers vallen ten prooi aan het voyeurisme van de media. Vaak wordt niet alleen het slachtoffer en zijn onmiddellijke familie gecontacteerd, maar tevens vrienden, burens, collega's, werkgevers, vroegere klasgenoten, ... De relatie tussen media en slachtoffers is echter niet zo eenzijdig. De slachtoffers van terroristische aanslagen ondergaan al die media-aandacht niet zo maar. De slachtoffers, en vooral hun families, gebruiken de media om informatie in te winnen en om druk uit te oefenen op de overheid. Op die manier hebben ook zij een invloed op de berichtgeving. Vaak vormen de mediaberichten de primaire bron van informatie voor de familieleden. Die klagen vaak over het gebrek aan contact met de overheid. De overheid laat hen vaak in het ongewisse, waardoor de families moeten leven met een haast ondraaglijke onzekerheid. In het verleden vormden vrienden en familieleden van gijzelaars zogenaamde *hostage family networks*. Via allerlei acties, en de aandacht van de media die hierop volgde, werd er druk uitgeoefend op de overheid. In de Verenigde Staten

was er tijdens de gijzelingsactie in Libanon sprake van een echte machtsstrijd tussen de belangen van de families, gesteund door de media, en die van de overheid. Uiteindelijk werd de 'hostage family lobby' een erkend onderdeel van het politieke leven.

Terrorisme heeft een belangrijke nieuwswaarde en kan meestal rekenen op interesse van het *publiek*. Het gaat immers meestal om 'human interest stories' met veel actie, spanning, sensatie en emoties. De media kunnen het terrorisme gewoon niet negeren. Door de commerciële druk kunnen ze niet anders dan inspelen op het nieuws van de concurrentie. Journalisten gaan op zoek naar exclusieve verhalen en beelden omdat dit een tastbare winst oplevert in termen van kijkcijfers en marktaandeel. Uit vele onderzoeken komt duidelijk naar voren dat de media, en televisie in het bijzonder, vaak weinig achtergrond-informatie verschaffen. Terrorismen wordt uit z'n context gerukt, omdat meestal de nadruk wordt gelegd op de sensationele aspecten ervan. Een politieke verklaring wordt zelden of nooit in een voldoende mate verschaft. Dit gebeurt enerzijds omdat de media niet over experts terzake beschikken, en anderzijds omdat het publiek in de eerste plaats vraagt om drama en actie. Het fenomeen van de *terrorvision* is geen creatie van de media alleen.

■ BESLUIT

Reeds decennialang duiken er telkens weer theorieën en hypothesen op die een definitief antwoord willen bieden op de vraag naar de relatie tussen de media en het terrorisme. En hoewel de meeste elkaar volledig tegenspreken, worden ze toch allemaal in meerdere of mindere mate gesteund door empirische gegevens. Dat wijst er op dat ze allemaal een kern van waarheid bevatten, maar zeker niet mogen worden veralgemeend. De discussie kan gerust nog enkele decennia aanslepen, omdat er gewoon geen eenmalig antwoord kan worden gegeven. Er is geen universele harmonie tussen media en overheid, of tussen media en terroristen. Men moet *geval per geval* bestuderen. De situatie kan volledig verschillend zijn naargelang van de gebeurtenis, van het land, van het moment en van het publiek. Soms was er inderdaad sprake van een belemmering van het overheidsoptreden. En op bepaalde momenten hebben journalisten inderdaad het leven van gijzelaars in gevaar gebracht, of in de kaart van de terroristen gespeeld. Het omgekeerde is echter ook waar. In sommige gevallen vochten de media, al dan niet vrijwillig, mee aan de zijde van de overheid, in haar strijd tegen het terrorisme. Dit betekent echter nog niet dat de media *altijd* de sociale orde bevestigen, noch dat ze *altijd* het terrorisme legitimeren. Bovendien mag men zeker niet de invloed van het publiek of die van de slachtoffers en hun families negeren. Vaak worden ook de sociale en politieke oorzaken, die aan de basis van het terrorisme liggen, uit het oog verloren. Niet zelden worden de media als zondebok gebruikt, zowel door de overheid als door de

terroristen. Vele journalisten werden reeds het slachtoffer van terroristische aanslagen. In vele landen werden journalisten ook meer dan eens geconfronteerd met overheidsmaatregelen die de persvrijheid aan banden leggen. Het enige dat men sommige media kan verwijten, is hun onwetendheid die soms leidt tot ernstige fouten in de berichtgeving. Er is vaak een gebrek aan politieke en historische analyse, die nodig is voor het begrijpen van het terrorisme. Deze onwetendheid mag echter niet gelijk worden gesteld met partijdigheid. De relatie tussen media, terroristen en overheid is geen statisch gegeven, en de mediaberichtgeving alleen biedt geen voldoende verklaring voor het ontstaan en de verspreiding van het terrorisme.

LITERATUURLIJST

- Chomsky, N & Herman, E. (1979) *The Washington Connection and Third World Facism: The Political Economy of Human Rights*. Nottingham: Spokesman Books.
- Clutterbuck, R. (1975) *Living with Terrorism*. London: Faber.
- Hacker, F. (1980) 'Terror and Terrorism: Modern Growth Industry and Mass Entertainment', *Terrorism*, 4: 143-158.
- Schlesinger, P. (1992) *Media, State and Nation. Political Violence and Collective Identities*. London: Sage.
- Tan, Z.C.W. (1989) 'The Role of the Media in Insurgent Terrorism: Issues and Perspectives', *Gazette*, 44: 191-215.
- Weimann, G. (1989), 'Die Attraktivität von Gewalt', *Publizistik*, 34: 329-339.

AUTEUR

Els Volders is licentiaat in de Communicatiewetenschappen, K.U. Leuven.
Dit artikel is gebaseerd op haar eindverhandeling *Terrorisme in de media. Analyse en literatuurstudie van de relaties tussen terroristen, berichtgeving en overheid*, juli 1995.